

ПОНЯТТЯ Й ФАКТОРИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВУЗУ

Інститут вищої освіти
Академії педагогічних наук України,
01014, м. Київ,
вул. Бастіонна, 9,
тел.: 0442901368

Анотація. У статті дано авторське визначення поняття “конкурентоспроможність вузу”. Визначені фактори, що впливають на конкурентоспроможність вищого навчального закладу й основні показники, що характеризують його конкурентоспроможність.

Ключові слова: конкурентоспроможність вузу, освітні послуги, фактори, показники конкурентоспроможності.

Annotation. In the article author’s determination of notion “competitive ability of higher educational institution” produced. Factors, that its influences on competitive ability of higher educational institution had determined and basic indicators, that it’s characterize his competitive ability had determined.

Key words: competitive ability of higher educational institution, educational services, factors, indicators of competitive ability.

Вступ. Перехід української економіки на переважно ринкові механізми регулювання зумовлює становлення сукупності конкурентних відносин, що суттєво впливають на економічний розвиток суб’єктів господарювання. Практика ринкових реформ показує, що більшість господарюючих суб’єктів вітчизняної економіки виявилися неготовими до цивілізованих форм і методів конкурентної боротьби.

Одною з причин існуючого стану на внутрішньому й міжнародному ринку є, на наш погляд, недостатня теоретико-методологічна розробленість проблем конкурентних відносин ринкової економіки. На сучасному етапі у вітчизняній економічній науці існують, як правило, розрізнені дослідження з окремих аспектів конкуренції, монополізму, конкурентоспроможності, конкурентних переваг.

Сафонова В.Є. Поняття й фактори конкурентоспроможності вузу

Слід визнати, що теоретичні й практичні завдання моніторингу системи вищої освіти та підвищення її конкурентоспроможності на сучасному етапі глобалізації, а також необхідність стійкого розвитку в умовах фінансово-економічної нестабільності української економіки залишаються надзвичайно актуальними.

Проблема конкурентоспроможності системи вищої освіти й управління якістю є предметом дослідження таких зарубіжних учених і фахівців, як: В.І.Васильович, Е.Н.Геворкян, А.Г.Грязнова, А.Н.Сгоршин, Ю.В.Копиленко, В.В.Льовшина, Р.Мердік, І.П.Молчанов, Н.Ш.Пікітіна, С.І.Плаксій, Б.Рендер, Р.Рассел, Ю.Б.Рубін, В.А.Садовничий, Т.З.Тягунова, К.Хаксевер та ін. При цьому спеціалізовані розробки з проблеми забезпечення конкурентоспроможності вищого навчального закладу нечисленні й методично різні. Наукова невизначеність взаємозв’язку між окремими факторами, що впливають на конкурентоспроможність вищого навчального закладу, відсутність єдиного термінологічного апарату й системи оціночних показників перешкоджають формуванню комплексного підходу до забезпечення конкурентоспроможності вищого навчального закладу.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у вивченні й аналізі факторів, що впливають на конкурентоспроможність вищого навчального закладу та визначенні основних показників, що характеризують його конкурентоспроможність.

Результати. Актуальність і недостатня наукова опрацьованість комплексу завдань забезпечення конкурентоспроможності вищого навчального закладу, необхідність адекватних сучасним умовам науково обґрунтованих організаційно-економічних інструментів визначили важливість даного дослідження, присвяченого вивченню організаційно-управлінських основ підвищення конкурентоспроможності вузу в системі освіти, що є змістом цієї статті.

Термін “конкурентоспроможність” широко використовується у випадках, коли говорять про товари (роботу, послуги) промислового й широкого споживання, комерційні підприємства й організації. Однак при оцінці діяльності навчальних закладів він практично не застосовується.

Такий стан справ зумовлений рядом причин.

По-перше, послуги, що надаються вузами, є послугами особливого роду. Особливість їх полягає в тому, що вони мають глибоку соціальну спрямованість як у сфері надання освітніх послуг, так і в процесі виробництва науково-технічної й навчально-методичної продукції.

По-друге, вища школа, виступаючи провідником усього нового й передового, має консервативну основу в кращому значенні цього поняття. Під консервативністю тут розуміється відбір і дбайливе збереження кращих вітчизняних і закордонних традицій в освіті.

По-третє, позначається характер конкуренції між вузами – склад і кількість вузів змінюються досить повільно. Як правило, кожен вуз має унікальну історію, сталі традиції, сформовані за довгі роки уявлення про рівень послуг, які надаються. Такі вузи часто не потребують додаткової реклами, вони ретельно оберігають свій імідж, а зміни в статусі вузу в кращу або гіршу сторону не залишаються непоміченими громадськістю. Виняток становлять вищі навчальні заклади, які відносно недавно виникли й в основному пропонують нетрадиційні підходи до процесу навчання (прискорене, дистанційне, екстернат і т. д.) і стягують плату за навчання.

По-четверте, у країні з плановою економікою була відсутня об’єктивна необхідність проведення поточної оцінки стану вузу, тому що загальне планування визначало роль і місце кожного вузу в системі освіти країни, обмежуючи його діяльність жорсткими рамками плану.

Економічні умови господарювання, що змінилися, поставили перед державними вузами нові завдання. Тепер вузи не можуть розраховувати на свій колишній імідж. Сформована за довгі роки позитивна суспільна думка про навчальний заклад є необхідною, але недостатньою умовою його стійкого положення. Вузи стали значно вільнішими в плані організації навчального процесу й наукової діяльності. Загострилася конкуренція. Від того, наскільки набір і якість наданих вузом послуг задовольняють вимоги ринкової ситуації, значною мірою залежить здатність навчального закладу адаптуватися до нових умов.

Говорячи про конкурентоспроможність стосовно діяльності вузу, слід зазначити, що аналіз літературних джерел дозволив виявити лише одне трактування цього поняття: конкурентоспроможність вузу – це його нинішні й потенційні здатності (можливості) щодо надання відповідного рівня освітніх послуг, які задовольняють потреби суспільства при підготовці висококваліфікованих фахівців, а також потреби стосовно розробки, створення й реалізації науково-методичної і науково-технічної продукції як у цей час, так і в майбутньому [1, с.89]. Відзначимо, що здатність надавати освітні послуги (створювати й реалізовувати продукцію) ще не означає, що вуз буде здатний про-

тистояти реальним конкурентам і забезпечувати достатній рівень конкурентоздатності своїх освітніх програм. У визначенні не враховуються порівняльні переваги вузу щодо якості, ціни послуг, які надаються, його іміджу, фінансові та інші показники. Таким чином, дане визначення недостатньо повно розкриває сутність конкурентоспроможності вузу. Ключовим моментом дослідження поняття “конкурентоспроможність вузу” є проведення його верифікації, тобто розкриття обсягу.

Як відомо, клас предметів, що узагальнюють у понятті, називається обсягом. Частина обсягу – це види предметів, що узагальнюють у понятті, і виділення їх означає виявлення певних розходжень усередині класу предметів. Зміст же поняття – це сукупність ознак, які всі разом достатні, а кожен необхідний для того, щоб виділити даний клас предметів, тобто відрізнити ці предмети від інших [2, с.92].

Сам процес поділу поняття може бути охарактеризований так само, як процес виявлення можливих видових понять. У результаті такого виявлення виділяються види предметів обсягу вихідного поняття й здійснюється розбивка обсягу.

Ми пропонуємо виділяти в обсязі поняття “конкурентоспроможність вузу” п’ять частин (рис. 1).

Рис. 1. Обсяг поняття “конкурентоспроможність вищого навчального закладу”

Сафонова В.С. Поняття й фактори конкурентоспроможності вузу

Фінансово-економічна, маркетингова, матеріально-технічна, кадрова й соціально-політична складові конкурентоспроможності можуть бути охарактеризовані комплексом показників, які в сукупності відображають рівень переваги одного вузу перед іншими. Фінансово-економічна конкурентоспроможність, яка розглядається окремо, відображає здатність вузу функціонувати в безкризовому режимі. Під цим режимом розуміється, насамперед, такий стан навчального закладу, при якому він здатний задовольняти вимоги своїх кредиторів.

Здатність своєчасної адаптації вузу до умов зовнішнього середовища, які змінюються, відбита опосередковано в системі показників, що характеризують виділені складові конкурентоспроможності. Інакше кажучи, якщо вуз здатний вчасно адаптуватися до умов, які постійно змінюються, то це відповідним чином відображається й на рівні фінансово-економічної конкурентоспроможності, і на рівні його маркетингових показників і т. ін.

Очевидно, що існує проблема вибору системи показників, які характеризують виділені частини обсягу поняття “конкурентоспроможність вузу”.

Рішення цієї проблеми варто шукати в такому аспекті: велика кількість показників ускладнює аналіз, а розглядати малу кількість недоцільно, тому що губиться багато корисної інформації. Ми рекомендуємо для дослідження конкурентоспроможності вузу застосовувати систему показників, наведену в табл. 1.

Таблиця 1

Основні показники, що характеризують конкурентоспроможність вищого навчального закладу

Складові конкурентоспроможності вузу	Одиничні показники конкурентоспроможності вузу
Фінансово-економічна	Коефіцієнт забезпеченості одного студента коштами всіх джерел фінансування, коефіцієнт рентабельності підприємницької діяльності, коефіцієнт забезпеченості одного викладача коштами всіх джерел фінансування, коефіцієнт співвідношення позабюджетних і бюджетних джерел фінансування.
Маркетингова	Цінова конкурентоспроможність послуг, якість послуг, кількість напрямів навчання магістерського рівня, коефіцієнт ефективності реклами.
Матеріально-технічна	Фондоозброєність праці, коефіцієнт придатності основних коштів, коефіцієнт забезпеченості навчально-лабораторною базою, коефіцієнт забезпеченості інструментальною базою, коефіцієнт інформатизації, коефіцієнт забезпеченості бібліотечними фондами, коефіцієнт оновленості бібліотечних фондів, коефіцієнт забезпеченості площею читальних залів, коефіцієнт забезпеченості іногородніх студентів житловою площею гуртожитків, коефіцієнт забезпеченості спортивною базою.
Кадрова	Рівень кваліфікації науково-педагогічних кадрів, коефіцієнт перспективності кадрового забезпечення, продуктивність докторських спецнарад, продуктивність кандидатських спецнарад, коефіцієнт виробітку одного науково-педагогічного працівника з науково-дослідної діяльності, коефіцієнт зв'язку з академічною наукою, коефіцієнт інтенсивності видання підручників, навчальних посібників і монографій, середньомісячна заробітна плата персоналу, коефіцієнт стабільності кадрів, рівень трудової дисципліни.
Соціально-політична	Престиж вузу за кордоном, кількість штатних співробітників, що здійснюють політичну діяльність на регіональному рівні, кількість урядових і міжнародних нагород вузу, активність вузу в проведенні соціальних і публічних акцій.

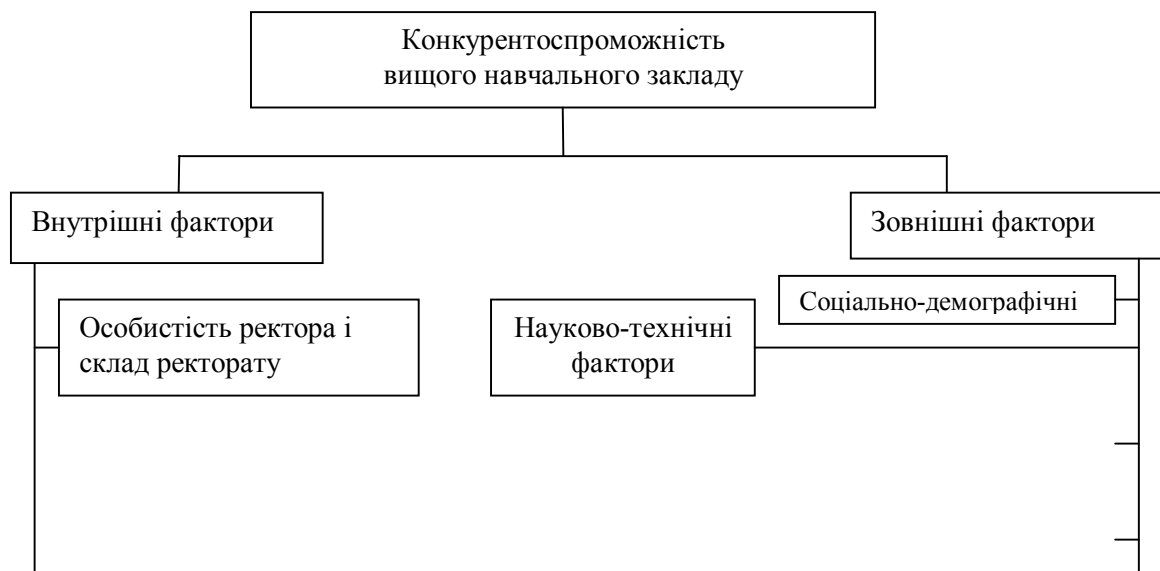

Рис. 2. Класифікація факторів, що впливають на конкурентоспроможність вищого навчального закладу

Методика розрахунку одиничних показників конкурентоздатності вузу

Більшість одиничних показників, що характеризують соціально-політичну конкурентоспроможність вузу, запропоновані автором роботи.

На нашу думку, представлені в табл. 1 показники дають найбільш об'єктивну оцінку для дослідження конкурентоспроможності вищого навчального закладу.

Рівень конкурентоспроможності вузу в кожний конкретний момент часу визначається спільною дією ряду факторів.

Аналіз наукової літератури вказує на відсутність комплексних досліджень факторів конкурентоспроможності вузу й недостатню розробку проблеми їхнього виявлення й систематизації.

На рис. 2 представлені основні фактори зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливають на конкурентоспроможність вузу. Перелік факторів виявлений на основі аналізу літературних джерел з даного питання [1, 3, 4], логіки дослідження категорії “конкурентоспроможність вузу”.

З погляду системного підходу найбільшої уваги заслуговує класифікація факторів за джерелами походження, оскільки саме фактори зовнішнього середовища відображають сукупність тих умов, до яких адаптується вуз, а внутрішні (внутрісистемні) фактори визначають як саму можливість, так й ефективність процесу адаптації.

Фактори, що впливають на рівень конкурентоспроможності вузу, неоднакові за своєю природою, характером і ступенем дії, тому аналізу механізму їхнього впливу на конкурентні позиції навчального закладу повинна передувати відповідна класифікація.

Висновки. Отже, ми зафіксували, що неодмінними ознаками, які відображають сутнісний зміст поняття “конкурентоспроможність вузу” є, по-перше, перевага перед конкурентами з ряду визначальних показників (фінансово-економічних, маркетингових, матеріально-технічних, кадрових і соціально-політичних), по-друге, функціонування вузу в безкризовому режимі й, по-третє, здатність своєчасної адаптації освітньої установи до умов зовнішнього середовища, які змінюються. З урахуванням усього вищесказаного нами пропонується таке визначення конкурентоспроможності вузу.

Конкурентоспроможність вузу – це його комплексна характеристика за певний період часу в умовах конкретного ринку, яка відображає перевагу перед конкурентами з ряду визначальних показників – фінансово-економічних, маркетингових, матеріально-технічних, кадрових і соціально-політичних, а також здатність вузу до безкризового функціонування й своєчасної адаптації до умов зовнішнього середовища, які змінюються.

1. Пашенко Н. И. Конкурентоспособность вузов и стратегий их деятельности в условиях региональной конкуренции : дис. ... канд. экон. наук / Н. И. Пашенко. – Уфа, 1999. – 190 с.
2. Войсвилло Е. К. Понятие как форма мышления: логико-гносеологический анализ / Е. К. Войсвилло. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 239 с.
3. Иванов Ю. Б. Система факторов конкурентоспособности предприятия / Ю. Б. Иванов. – Уфа : УНЦ РАН, 1995. – 32 с. – (Препринт научного доклада).
4. Патлис Н. Р. Методы управления деятельностью высшего учебного заведения как субъекта рынка образовательных услуг : дис. ... канд. экон. наук / Н. Р. Патлис. – СПб., 2000. – 244 с.

Рецензенти:

Бобров В. Я. – завідувач відділу економіки і управління вищої освіти Інституту вищої освіти АПН України, доктор економічних наук, професор;

Лозова Т.І. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Бориспільського інституту муніципального менеджменту при МАУП.